

Terminológia

Együtt – láthatatlanul

Vázlat az "Invisible college"-ről

Amióta az informatikai kutatás, a kommunikáció-kutatás és a tudományszociológiai kutatás /legalábbis bizonyos mértékig/ kezd összekapcsolódni, azóta egyre világosabban látjuk, hogy a kutatók /tudósok/ információs szükségleteinek kielégítésében többféle információs-kommunikációs rendszer verseng, sőt /nem egyszer/ küzd egymással.

A tudományszociológiai kutatások eredményei arra utalnak, hogy versengés van egyrészt a formális és nem-formális /szervezett és nem szervezett/ rendszerek között, másrészt pedig mindkét nagy rendszer különféle "alrendszerei" között is. Ez a verseny természetesen nem mindig nyíltan folyik, hiszen a nem-formális /nem hivatalosan szervezett/ kommunikációs rendszerek többnyire "láthatatlanul", alig észrevehetően vagy viszonylag csak igen kevés ember számára észrevehetően "működnek".

Főleg az utóbbi 5-10 évben váltak rendszeresebbé, nagyobb méretűvé azok a vizsgálatok, amelyek a tudományos kutatók társadalmának kisebb-nagyobb közösségeit, csoportjait tanulmányozzák. E vizsgálatok során, s elsősorban PRICE /1/ kutatásai alapján derült fény a tudományos kutatásban és kommunikációban nem kis szerepet játszó "invisible college"-ok /láthatatlan kollégiumok/ meglétére, jelentőségére, hatására a kutatók közötti információáramlásban, személyes kommunikációban.

Az utóbbi években /elsősorban az angol nyelvű szakirodalomban/ a komolyabb igényű összefoglaló informatikai művek, szemlék indexében általában ott találjuk az "invisible college" szakkifejezést /2/. A Tefko Saracevic /3/ által 1970-ben szerkesztett nagyszabású /és nagy igényű/ gyűjteményes műben, amelyben az informatika teljes területére válogatta össze a szerkesztő a szakirodalomban addig megjelent legjelentősebb közleményeket, a kommunikációs folyamatokról, az információfelhasználók magatartásáról szóló fejezetben szintén helyet kaptak az invisible college-ről írt tanulmányok /4/.

Magyar nyelven /tudomásom szerint/ csak MERTA /5/ csehből fordított könyvében találunk rövid interpretációt az invisible college-ok működéséről /információs-kommunikációs szempontból/. Itt jegyezzük meg /bár a magyar elnevezésre később még visszatérünk/, hogy MERTA könyvének fordítója /BOROS Tiborné/ egyik alkalommal a "láthatatlan közösség", másik alkalommal a "láthatatlan kollégium" kifejezést használta az invisible college-ra.

E néhány példából is láthatjuk, hogy az invisible college "jelensége"-nek igen nagy fontosságot tulajdonítanak az informatika kutatói is, sőt azt hangoztatják, hogy jóval nagyobb intenzitással kell vizsgálni ezt a nem-formális információs-kommunikációs rendszert, mert működésének törvényszerűségére vonatkozóan még mindig igen hiányosak az ismereteink.

Mik hát a kutatásnak /és a kommunikációnak/ ezek a "láthatatlan együttlésai"? Hogy alakulnak meg, hogyan működnek a láthatatlan kollégiumok? Ha egy jelenséget, folyamatot mélyebben meg akarunk ragadni, legjobban, ha visszamegyünk a kezdetéig. Nézzük, mikor és hol alakult, miben tevékenykedett az első invisible college?

Az invisible college kifejezést először Robert BOYLE /1627-1691/ angol fizikus és kémikus használta a tudósoknak arra a /nem-formálisan működő/ klubjára, amely 1645 körül kezdett megalakulni, s amelynek tagjai jelentős szerepet játszottak a londoni Royal Society megalapításában /6/. Mielőtt a Társaság hivatalosan /1662-ben/ létrejött, a láthatatlan kollégium tagjai időnként összejöttek /függetlenül a már "jobban látható" Wadham és Gresham College-októl/, és levelezést folytattak annak érdekében, hogy megértő partnerekre találjanak, biztosítsák a tudományos prioritást és folyamatosan tájékozódjanak a más-
hol, mások által végzett kutatómunkáról.

Ugorjunk most időben jó háromszáz évet, térbelileg pedig Angliából elsősorban az Egyesült Államokba, s nézzük meg, hogyan működnek most a láthatatlan kollégiumok? Megjegyzéseinket elsősorban PRICE kutatásaira /illetve idézett műveire/ alapozzuk; ezeknek egy részét ismertette egyébként MERTA is előbb már említett könyvében. /Arra töreksem, hogy főleg olyan adatokat közöljek, amelyek MERTA könyvében nem szerepelnek./

A láthatatlan kollégiumok működésére nézve PRICE a tudományos kutatásnak azt a jelenségét tartja alapvetőnek, hogy minden aktívan művelt és egymással "versenyben" álló szakterületen /témakörön/ belül egy speciális, rendszerint vezető szerepre törő csoport jön létre. A csoport tagjainak az az igénye /a lehetőségek határai között/, hogy kapcsolatba kerüljenek mindenkivel, aki a szakterületen ténylegesen, eredményesen hozzájárul a kutatómunkához. S ezt az állandó érintkezést /kommunikációt/ nemcsak egy országban, hanem nemzetközileg is meg kívánják valósítani, elsősorban természetesen azoknak az országoknak a szakembereivel, ahol a szakterületen élenjáró, dinamikus kutatás folyik. A csoport tagjai közötti érintkezésben egyformán jelentős szerepet játszik a dokumentumok /levél, preprint, reprint stb./ útján, valamint a személyes találkozások /szeminárium, szimpózium, közös kutatómunka stb./ révén történő kommunikáció. Ezek a cso-

portok általában kívül állanak minden szervezeten /ezért "láthatatlanok", ezért nehéz tagjaikat "azonosítani"/, bár nem egy esetben mégis kapcsolódnak valamilyen kutatási intézményhez, szervezethez is.

PRICE olyan csoport tevékenységét vizsgálta, amely az amerikai National Institute of Health /Országos Egészségügyi Intézet/ tudományos munkájával volt összefüggésben, s egy meghatározott /viszonylag szűk, speciális/ szakterületen működött. A csoport 1961. februárjában alakult 32 taggal, s kb. 4 év alatt, 1965. júniusára a tagok száma 592-re emelkedett. A csoporthoz a világnak jóformán minden tájáról tartoztak szakemberek, a tagok nagy többsége /62%/ azonban amerikai volt. Érdekes megjegyezni a további megoszlást: Egyesült Királyság 9%, Japán 5%, Ausztrália, Svédország 3%, Franciaország, Kanada, NSZK, Szovjetunió 2%, s a fennmaradó 10% megoszlott 19 más ország kutatói között; összesen tehát 28 ország kutatói vettek részt ebben a meglehetősen monumentális "láthatatlan kollégiumban". Ezek az adatok egyúttal pregnánsan mutatják, hogy milyen világméretű kommunikációs hálózattá fejlődhet egy invisible college!

A PRICE vizsgálta csoportban a következő /csak nagy vonásokban vázolt/ kommunikációs gyakorlat alakult ki. Mindenki megkapja /naprakészen/ a tagok jegyzékét, pontos címét, s mindenkire eljuttatják a körzésre szánt "memo"-k kópiáját. Ezeknek 90%-a azoknak a tudományos dolgozatoknak preprintje, amelyeket majd publikálnak /változtatásokkal vagy anélkül/; a memo-k 10%-a korábbi tanulmányok vitáját és olyan szakmai vagy személyes feljegyzéseket tartalmaz, amelyeket általános szétküldésre kijelöltek. A kommunikációnak ez a módja "postajáráttal megvalósuló folyamatos nemzetközi kongresszusnak" tekinthető, s az ebben való részvételhez csak az szükséges, hogy a csoporttagok tudományos közleményeiket letisztázott gépiratban benyújtsák a központi irodára. Mivel semmiféle szerkesztési munkát nem kell végezni, a kutatók közötti kommunikáció néhány héten belül megtörténhet, szemben azzal a sokhónapos késéssel, ami a "formális" publikálás elmaradhatatlan velejárója.

Ez történik a kommunikáció terén a kutatás élvonalában, - mert /nem kétséges/ a láthatatlan kollégiumok tagjai külön arcvonalat, frontot alkotnak, s igen nagy befolyást gyakorolnak /jórészt azáltal, hogy ellenőrzésük alatt tartják az információkat/ egy-egy szakterületen. Ebben van - többek között - ezeknek a csoportoknak a veszélye. Amint PRICE /7/ is rámutatott, ezekben a csoportokban hierarchikus elit alakul ki, ahol a tagok száma a szakterület teljes kutatógárdájának négyzetgyökével arányos. S ez az elit automatikusan ujratere-mti kizárólagosságát pusztán a kiváltsága által, továbbá azzal, hogy valósággal elnyomó hatást gyakorol a szakterület nagy többségére, mert a tudományos hozzájárulás döntő részét ő adja, s általában ő szabályozza az új tudományos információk áramlását és terjedését is.

Mindezek a jelenségek egyúttal utalnak arra is, hogy az invisible college, illetve a hozzá tartozó kutatók a kommunikációs kulcshemély /gatekeeper/ szerepét töltik be oly módon, ahogy azt egyik korábbi terminológiai glosszánkban vázoltuk. * Hozzátehetjük ehhez,

* TMT 19.k. 10.sz. 1972.okt. 787-791.p.

hogy a kommunikációs kulcsszemélyek is tulajdonképpen egy olyan /talán még láthatatlanabb/ együttest alkotnak, melynek tagjait szintén nem könnyű azonosítani, legalábbis a kívülállók számára.

Ezek a problémák azonban már a tudományszociológia sűrűjébe vezetnek, s most nem célunk, hogy ezekkel foglalkozzunk. A tudósok világa nem könnyen megközelíthető világ /8/. PRICE és mások kutatásainak nagy érdeme, hogy elég mélyen igyekeznek behatolni ebbe a világba, és ezáltal erősebben megvilágítani a tudományos információ és kommunikáció alapvető jelenségeit is. HOSHOVSKY és MASSEY /9/ joggal hangsúlyozta, hogy az informatikai kutatásban sürgős és döntő feladat a személyhez irányuló kommunikációs folyamatok vizsgálata. Ezekben a folyamatokban igen fontos szerepet kapnak az intellektusban tárolt /"mindstorer"/ információk, amelyeknek egyéni feldolgozása, rendezése külön információs "rendszert" alkot és meghatározó hatása van a személyek közötti kommunikációban. Ez az informális rendszer az elsőrendű riválisa a hagyományos dokumentációs és számítógépes információs rendszereknek, mindenekelőtt a kutatás és fejlesztés területén. S főként az a rendszer lép működésbe az invisible college-okban is.

Talán e nagyon vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy az invisible college meglehetősen ellentmondásos jelenség. Ezért igen nehéz meghatározni és találó nevet adni neki. A "láthatatlan kollégium" ma már kissé régiesnek hangzik, nem egészen fejezi ki jól a lényegét, és ma a kollégium szónak olyan jelentésrétegei is élnek - különösen az ifjúság körében - melyek messze esnek az invisible college jelentéskörétől. BOYLE-ék társulására jól illett a kollégium elnevezés, különösen a latin eredetivel való összefüggésben /con+lego/, mert az érzékelte, hogy itt egy tudományos problémákat együtt tanulmányozó /"olvasó"/ szellemi közösségről van szó. De ma, a "big science" /VEKERDI László kifejezését használva: a "mammut-tudomány"/ korában - bizony másféle közösségekről van szó, bár a régi kollégiumot jellemző vonásokból is megmaradt néhány.

Ugy gondolom, hogy meg kell várnunk a további kutatások eredményeit ahhoz, hogy új /s talán megfelelőbb/ nevet adjunk az előbbieken jellemzett tudós-csoportoknak. Addig, azt javaslom, használjuk a "láthatatlan együttes" kifejezést.

H I V A T K O Z Á S O K

- /1/ PRICE, D.J. de S.: Little science, big science. N.Y. 1963, Columbia Univ. Press. 62-91.p.
- /2/ Pl.: az ARIST /Annual Review of Information Science and Technology/ kötetiben 1967-től.

- /3/ SARACEVIC, T. /ed., comp./: Introduction to information science. N.Y., London, 1970. Bowker. 751 p.
- /4/ PRICE, D.J. de S. - BEAVER, D.B.: Collaboration in an invisible college. = American Psychologist, 21.k. 11.sz. 1966. november;
SARACEVIC, id.m. 101-107.p.
PARKER, E.B. - PAISLEY, W.I.: Research for psychologists at the interface of the scientist and his information system. = American Psychologist, 21.k. 11.sz. 1966.november;
SARACEVIC, id.m. 85-94.p.
- /5/ MERTA, A.: A szakmai információcsere társadalmi vonatkozásai. Bp. 1971, OMKDK, 41-42.p.
- /6/ Communication systems and resources in the behavioral sciences. Washington, 1967, National Academy of Sciences /Publication 1575./ 12, 64.p.
- /7/ PRICE, D.J. de S.: Some remarks on elitism in information and the invisible college phenomenon in science. = Journal of ASIS, 22.k. 2.sz. 1971.márc. 74-75.p.
- /8/ A modern tudományos kutatást, a "tudósok világát" kitűnően jellemzi VEKERDI László könyve: Befejezetlen jelen. Bp. 1971, Magvető K. /Ld. első-sorban "A jövő a jelenben" c. fejezet több idevágó tanulmányát, szemléljék./
A tudományszociológia problémáiról jó áttekintést nyújt az alábbi tanulmány: FÖLDVÁRI T. - MANCHIN R.: A tudományszociológia alapvető kérdései és jelenlegi helyzete. A szakirodalom ismertetése. = Szociológia, 1972. 2.sz. 286-303.p.
- /9/ HOSHOVSKY, A.G. - MASSEY, R.J.: Information science: its ends, means, opportunities. = Proceedings of ASIS Annual Meeting, vol.5.: Information transfer. N.Y. 1968, Greenwood Publishing Co. 47-55.p.

Györe Pál

